

STANISŁAW JADCZAK

TESTAMENT BISKUPA FERDYNANDA CIECHANOWSKIEGO

W Archiwum Państwowym w Radomiu odnalazłem nieznany testament chełmskiego biskupa unickiego Ferdynanda Ciechanowskiego, będący istotnym świadectwem epoki i ujawniający, jaki był stan majątkowy ówczesnego hierarchy Kościoła unickiego i ważnego dostojnika państwowego (senatora) Królestwa Polskiego¹.

Unicka diecezja chełmska miała swój rodowód w prawosławnej diecezji chełmskiej funkcjonującej od 1240 roku. W 1596 roku prawosławny biskup chełmski Dionizy Zbirujski podpisał się pod aktem unii brzeskiej łączącej Cerkiew prawosławną w granicach państwa polsko-litewskiego z Kościołem Rzymskokatolickim. Unicka diecezja chełmska istniała do 1875 roku, tj. do czasu jej likwidacji przez cara Aleksandra II. W ciągu blisko trzech wieków istnienia diecezja miała 24 biskupów ordynariuszy. 18 z kolei był Ferdynand Dąbrowa-Ciechanowski, władający diecezją w latach 1810–1828².

Ferdynand Dąbrowa-Ciechanowski urodził się 18 października 1759 roku w Ciechanowcu koło Siemiatycz, w rodzinie szlacheckiej (ongis senatorskiej o nazwisku Ciechanowieccy, później podupadłej). Uczył się w kolegium pijarów w Drohiczynie, a po jego ukończeniu wybrał życie zakonne, wstępując do bazylianów. Szybko piął się w zakonnej hierarchii – został profesorem filozofii i prefektem szkół bazylianów w znanym ośrodku religijnym unitów w Żyrowicach koło Słonimia w woj. nowogródzkim Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Z racji swych funkcji w Żyrowicach władze zakonu wybrały go na superprezbitera (przeora) klasztoru Bazylianów w Chełmie. Przez 10 lat był też egzaminatorem diecezjalnym z woli biskupa chełmskiego Porfiriusza Skarbka-Ważyńskiego. Zawarł

¹ AP O w Radomiu, Zespół Zarząd Dóbr Państwowych, sygn. 19252.

² A. Kossowski, *Z dziejów Unii Kościelnej na terenie b. diecezji chełmskiej w latach 1851–1866*, Lublin 1938; www.Catholic-hierarchy.org/bishop [dostęp: 20.05.2023].

wówczas bliską znajomość z wpływową w ziemi chełmskiej rodziną Węglińskich z Siedliszcza. Antoni Leopold Węgliński zatrudnił go jako nauczyciela swoich dzieci, w tym syna Wojciecha Dominika (przyszłego posła na sejm 1830–1831)³. Po III rozbiórze Polski w 1795 roku i zajęciu Żywoc przez Rosjan – prawosławnych, wrogów Kościoła unickiego, władze zakonu bazylianów wybrały Ciechanowskiego „konsyliarzem” prowincji bazyliańskiej w Galicji Zachodniej w zaborze austriackim⁴.

Ferdynand Ciechanowski, identyfikował się z niepodległościowymi postawami społeczności polskiej i popierał politykę cesarza Napoleona Bonapartego. Po wkroczeniu wojsk księcia Józefa Poniatowskiego do Chełma opowiedział się natychmiast za odrodzeniem Polski pod sztandarami Napoleona. A kiedy książę warszawski, król saski Fryderyk August I postanowił reaktywować diecezję unicką chełmską w nowych, powiększonych po zdobyczach w 1809 roku, granicach Księstwa Warszawskiego, stał się głównym kandydatem do stolca biskupiego. Dzięki protekcji król saski i książę warszawski Fryderyk August I mianował 24 lutego 1810 roku Ferdynanda Ciechanowskiego unickim biskupem chełmskim i senatorem Księstwa Warszawskiego (na mocy konstytucji Sejmu Wielkiego z 1791 roku umieszczającej metropolitę obrządku unickiego w składzie Senatu)⁵.

Nie obyło się jednak bez pewnych komplikacji. Świeckie duchowieństwo unickie chciało wykorzystać obsadzenie biskupiego stolca w Chełmie do wyzwolenia się spod dominacji zakonu bazylianów. Dotarło do Fryderyka Augusta, przedstawiając mu swojego kandydata na biskupa chełmskiego w osobie oficjała Bartłomieja Nazarewicza. Ciechanowski także pojechał do Warszawy, 20 czerwca 1810 roku spotkał się z królem zaprotegowany przez marszałka dworu, ostatniego przed III rozbiorem Polski referendarza wielkiego koronnego Jana Nepomucena Małachowskiego. Fryderyk August I po raz drugi mianował na tym spotkaniu Ciechanowskiego biskupem chełmskim i senatorem Księstwa⁶.

Zwolennicy oficjała Nazarewicza nie dawali jednak za wygraną. W sierpniu 1810 roku wyprawili do Drezna, stolicy króla saskiego, delegację w osobach ks. Pawła Szymańskiego i ks. Bartłomieja Smigielskiego z prośbą o nominację dla swojego kandydata i przekazanie funduszu seminaryjnego zajętego przez rząd Księstwa. Król Fryderyk August I odrzucił żądania wysłanników, oświadczając im że już wybrał biskupa i jest nim Ferdynand Ciechanowski⁷.

³ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, Lipsk 1839–1846.

⁴ H. Dylągowa, *Unia brzeska i unicy w Królestwie Polskim*, Warszawa 1989.

⁵ Zob. „Dziennik Praw Łączących się Nominacji Urzędników” 1810, nr 7, s. 487.

⁶ *Biskupstwo chełmskie ruskie*, „Encyklopedia Powszechna” t. 2, Bhagavadgita-Delboeuf, Warszawa 1928, s. 609 i następne.

⁷ *Ibidem*.

Po prekonizacji bp Ciechanowski udał się na konsekrację do Lwowa. Obrzęd odbył się w unickiej katedrze św. Jura 9 października 1810 roku Ciechanowskiego konsekrował unicki metropolita halicki Antoni Angellowicz, któremu asystowali arcybiskupi lwowscy: rzymskokatolicki Kajetan Ignacy Kicki i ormiański Jan Jakub Symonowicz. Ceremonia miała przebieg bardzo uroczysty według wznowionego z tej okazji porządku rzymskiego. Jak pisano w gazetach lwowskich: chleby niósł austriacki gubernator Galicji hrabia Peter von Goëss i Gołaszewski – prezes wyższego trybunału we Lwowie, baryłki z winem – Ignacy de Rottman, prezes lwowskiego sądu szlacheckiego, i August Kicki – były starosta krasnostawski, a świece – rzeczywisty radca stanu Sierakowski – urzędujący starosta stryjski, i Kacper Gruszecki – były konsyliarz sądu apelacyjnego w Krakowie. Kazanie wygłosił ks. J. Tarnawski – konsultor prowincji bazylianów. Uroczystość zakończył obiad dla 60 gości⁸.

Początek rządów bp. Ciechanowskiego przypadł na niezwykle ważki czas w historii Polski i Europy. Hierarcha czynnie angażował się w życie polityczne Księstwa Warszawskiego (jako senator), zwłaszcza w wydarzenia 1812 roku i przygotowania do „drugiej wojny polskiej” (z Rosją), prowadzonej przez cesarza Napoleona. Ferdynand Ciechanowski wziął udział w nadzwyczajnym sejmie w czerwcu 1812 roku i w zawiązaniu Konfederacji Generalnej Królestwa Polskiego, która proklamowała odrodzenie niepodległego państwa. Ogarnięty patriotyczną atmosferą wywołaną tą proklamacją ogłosił 28 czerwca 1812 roku list pasterski do kapłanów i wiernych swojej diecezji chełmskiej. Wyraził w nim solidarną ze społeczeństwem polskim radość z faktu odrodzenia niepodległej Polski⁹.

Biskup Ciechanowski poniósł konsekwencje swoich propolskich wystąpień po klęsce Napoleona w Rosji i wkroczeniu do Księstwa Warszawskiego wojsk rosyjskich w 1813 roku. Ratując się przed uwięzieniem, musiał opuścić Chełm i teren swojej diecezji¹⁰.

Powrócił w 1815 roku po utworzeniu Królestwa Polskiego, gdy car Aleksander I „przebaczył” Polakom związek z Napoleonem¹¹. Ponadto został senatorem Królestwa Polskiego. Z uwagi na fakt, że starszeństwo w Senacie liczyło się od daty nominacji, to za czasów prymasa Jana Pawła Woronicza był pierwszym po nim biskupem sena-

⁸ *Ibidem*, s. 605–606.

⁹ A. Krochmal, *Biskupi unicy Antoni Angellowicz i Ferdynand Ciechanowski wobec wydarzeń epoki napoleońskiej*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2013, t. 2, s. 169–189.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ D. Izwantowski, *Aleksander I w opiniach współczesnych mu polskich pamiętnikarzy*, <https://histmag.org/Aleksander-I-w-opiniach-wspolczesnych-mu-polskich-pamietnikarzy-cz-1-5085> [dostęp: 25.05.2023].

torem (także przed biskupami rzymskokatolickimi), wedle starszeństwa nominacji. Był też pierwszym w historii biskupem unickim zasiadającym w polskim Senacie¹².

W ostatnich 13 latach swoich rządów biskup skoncentrował się na zmianach i porządkach w diecezji chełmskiej. W trakcie swoich rządów przeprowadził szereg ważnych dla diecezji unickiej reform, wzorując się na organizacji i funkcjonowaniu Kościoła łacińskiego. Na jego prośbę papież Leon XII przywrócił kapitułę chełmską wydając specjalną bullę (kapituła zorganizowała się na wzór łaciński), nominował też dwóch sufraganów w osobach biskupów bełskich: pierwszym został wspomniany wyżej ks. Nazarewicz, a drugim ks. Wincenty Siedlecki¹³.

Ciechanowski odnowił katedrę „na Górcze”, zaprowadził nowe instytucje diecezjalne, uporządkował też liturgię, publikując: *Porządek nabożeństwa cerkiewnego, na diecezję chełmską obrządku grecko-katolickiego przepisany*. Księgę wydali pijarzy w 1815 roku w Warszawie. Opisał w niej obrzęd wieczerni, jutrzni i mszy. Ogłaszał drukiem listy pasterskie: *Z okoliczności wskrzeszenia Królestwa Polskiego*, *Z okoliczności projektu Związku Narodów*, *Mowę w Senacie 1811 r.* (w obronie ludu ruskiego), *Wykaz Konstytucji apostolskich na stronę obrządku greckokatolickiego w Polsce w 1812 roku biskupowi lubelskiemu [rzymskokatolickiemu] w celu zapobieżenia przemianiania na obrządek łaciński, przesłany od biskupa chełmskiego dla wiadomości zaś kleru ruskiego drukiem ogłoszony*, Warszawa 1812. Starł się o podniesienie poziomu intelektualnego i moralnego kleru unickiego, wprowadził księży diecezjalnych do Konsystorza Generalnego Chełmskiej Diecezji Greckokatolickiej do grona wykładowców Seminarium Duchownego w Chełmie, wysyłał alumnów na naukę za granicę i do akademii w Warszawie, polecał zakładanie przy każdej cerkwi w swojej diecezji bractwa kultowego.

Nazywano go odnowicielem diecezji chełmskiej, a nawet całej unii. Rozbudził w unitach chełmskich i podlaskich ducha wiary i świadomość obecności w kręgu cywilizacji zachodniej. Co miało w pół wieku później zbawienny wpływ na opór unitów przed przepisaniem ich przez carat na prawosławie¹⁴.

Na starość stracił wzrok. Papież dodał mu wtedy do pomocy koadiutora [biskupa pomocniczego, bez prawa następstwa po śmierci biskupa diecezjalnego] w osobie Wincentego Siedleckiego, pełniącego funkcję rektora Seminarium Duchownego w Chełmie.

¹² S. Dołęga-Cieszkowski, *Senatorowie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego 1807–1815–1831*, Warszawa 1891.

¹³ *Biskupstwo chełmskie ruskie*, op. cit.

¹⁴ E. Bańkowski, *Ruś Chełmska od czasu rozbioru Polski*, Lwów 1887.

Ferdynand Ciechanowski zmarł w pałacu biskupów chełmskich 6 kwietnia 1828 roku w wieku 69 lat. Był biskupem chełmskim przez 19 lat¹⁵.

TESTAMENT BISKUPA CIECHANOWSKIEGO

Działo się to w mieście Chełmie w Pałacu Biskupim pod nr 47 sytuowanym dnia 4 czerwca 1827 roku. [Pałac biskupów chełmskich] Jan Koczurzyński, rejent Kancelarii Powiatu Chełmskiego w Województwie Lubelskim Królestwie Polskim w mieście Chełmie mieszkający, do napisania niniejszego aktu przez Jaśnie Wielmożnego X[iędza] Ferdynarda Ciechanowskiego Biskupa Chełmskiego Obrzędu Greckokatolickiego Senatora Królestwa Polskiego wezwany do pałacu z początku w Akcie wyrażonego przybył, gdzie wzywającego Jaśnie Wielmożnego X[iędza] Ferdynarda Ciechanowskiego w pokoju drugim sypialnym zastał po lewej ręce na łóżku siedzącego, który oświadczył że jest na ciele osłabiony, na umyśle jednak zupełnie zdrowy i przytomny i następującą wolę swoją ostatniej dyspozycji, czyli testament, sam wszystko co do słowa w przytomności świadków jako to: Jaśnie Wielmożnego Franciszka Kunickiego, podkomorzego chełmskiego orderów polskich kawalera, Wielmożnego Jana Bazylego dwojga imion Tomickiego medycyny doktora Krzyża wojskowego kawalera, Wielmożnego Sebastiana Czaplica byłego radcy województwa lubelskiego i Wielmożnego Mikołaja Prusinowskiego – byłego porucznika Wojsk Polskich, Obywateli tutejszokrajowych w mieście Chełmie mieszkających, Rejentowi znanych, żadnym wyłączeniem prawnym nieuległych, zadeklarował [biskup] co następuje:

„Duszę moja polecam Bogu. Majątku nieruchomego nie posiadam, a majątek ruchomy jako posiadam i posiadać mogę, jako to: práticos, meble, sprzęty pokojowe, kredens, srebra, suknie, bieliznę, pościel, inwentarze koni, bydła stada, konie stajenne z ubiorami [uprzężą], pojazdy, powozy, zapasy zboża i siana, sprzęty gospodarskie, pieniądze gotowe, zgoła wszystkie nieruchomości jakie się tylko po śmierci mojej zostaną żadnej niewylączając ani exypując oprócz biblioteki domowej i kompetencję z Skarbu [państwa – pensja senatora Królestwa Polskiego] należeć się mogącą Wielmożnej Magdalenie z Ciechanowskich pierwszego małżeństwa Nitawskiej, a teraz Zenowiczowej, Wielmożnego Stefana Zenowicza małżonce, kochanej Siostrze mojej rodzonej, w nagrodę za jej troskliwość i trudy około zdrowia mego daruję legalnie i zapisuję na własność, do których to ruchomości i kompetencji ze Skarbu Publicznego należeć się mogącej Wielmożnej Magdalenie Zienowiczowej zapisanych nikt z sukcesorów moich najmniejszego nie będzie miał prawa ani pretensji. Obliguję i obowiązuję obdarowaną

¹⁵ E. Likowski, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane ze względu na przyczyny jego upadku*, Warszawa 1906.

siostrę moją Wielmożną Magdalenę Zienowiczową, aby z tego zapisanego jej majątku mego po śmierci mojej wypłaciła Jaśnie Wielmożnemu X[iędzu] Felicjanowi Szumborskiemu, byłemu sekretarzowi memu, teraźniejszemu prałatowi Kapituły Chełmskiej Oficjałowi Jeneralnemu sumę złotych polskich 6500 onemu pensyi za pełnienie przy boku moim od roku 1811 do roku 1824 obowiązków sekretarza, corocznie po złotych polskich 500 słownie zapewnionej i niewypłaconej, którą mu należeć przyznaję, i służącym moim aby wypłacała pensję jaka każdemu wypadnie do końca roku każdego służącego. Zaś Bibliotekę moją domową dla Kapituły Chełmskiej przeznaczam. Na koniec oświadczam, że Mantyl Kościelną fioletową z galonami złotymi na wielką celebrę i wszelkie ornamenta religijne biskupie z Pastorałem i Mitrą, które oprawiłem do Zakrystyi Katedry Chełmskiej zaraz i za życia dla Chwały Boskiej na fundusz Katedry ofiarowałem i do tych nikt żadnej nie może mieć pretensyi. Taka jest ostatnia wola moja, który to testament w przytomności wyżej wyrażonych świadków przyjęty i przez zeznającego Jaśnie Wielmożnego X[iędza] Ferdynanda Ciechanowskiego podyktowany, ręką własną podpisanego Rejenta napisany. Zeznający Jaśnie Wielmożnego X[iędza] Ferdynanda Ciechanowskiego mając sobie w przytomności tychże świadków głośno, zwolna i do zrozumienia przeczytany z temiż świadkami i mną Rejentem własnoręcznie podpisał.

Franciszek Ciechanowski Biskup Chełmski.

Jako świadek podpisuje się Franciszek Kunicki, podkomorzy chełmski, Orderów polskich kawaler. Jako świadek Jan Bazyli Tomicki. Jako świadek Sebastyan Czaplic. Jako świadek podpisuje Mikołaj Prusinowski.

Jan Koczurzyński Rejent Kancelaryi Powiatu Chełmskiego.

Wyciąg pierwszy główny. JW X Ferdynand Ciechanowski na stemplu szacunkowym nr 204 wydany.

SŁOWA KLUCZOWE:

biskup unicki, Królestwo Polskie, Księstwo Warszawskie

Изложение

Завещание епископа Фердинанда Цехановского

В Государственном архиве в Радоме я нашел неизвестное завещание униатского епископа Хелмского Фердинанда Цехановского, умершего в 1828 году. Он был епископом 19 лет и также занимал важную государственную функ-

цию – он был первым в истории Польши униатским епископом – сенатором Герцогства Варшавского, а затем Королевства Польского. Епископ являлся сторонником независимости Польши и сторонником Наполеона. В своем завещании он оставил почти все свое скромное состояние сестре Магдалене Зеновичовой.

Ключевые слова:

униатский епископ, Королевство Польское, Герцогство Варшавское

ABSTRACT

TESTAMENT OF BISHOP FERDYNAND CIECHANOWSKI

In the State Archives in Radom I found the unknown will of the Uniate bishop of Chełm, Ferdynand Ciechanowski, who died in 1828. He was a bishop for 19 years, and also performed an important state function – he was the first Uniate bishop in the history of Poland – senator, first of the Duchy of Warsaw, and later of the Kingdom of Poland. He was an advocate of Poland's independence and a supporter of Napoleon. In his will, he left almost all of his modest fortune to his sister Magdalena Zienowiczowa.

KEYWORDS:

Uniate bishop, Kingdom of Poland, Duchy of Warsaw

AUTOR:

Stanisław Jadczyk – dziennikarz, wydawca, historyk regionalista. Autor m.in. *Biała Podlaska – dzieje miasta i jego zabytki*, *Parczew i Polesie w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 roku*, *Historia Sybiraków z Chmielowa*, *Wrzesień 1939 roku nad Bugiem*, współautor *Krystyna Krahelska – bohaterka Warszawy rodem z Polesia*, redaguje i wydaje m.in. „Rocznik Hrubieszowski”, „Rocznik Parczewski”.

Koncert Chóru Ziemi Chełmskiej „Hejnał” im. Mieczysława Niedźwieckiego
pod dyr. Danuty Bałki